

УКРАЇНОЗНАВСТВО У ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493

молодший науковий співробітник НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

Анотація. Проаналізовано роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання у науковий та освітній гуманітарний простір України та діаспори. Визначено, що навчальний предмет «Українознавство» обов'язково має бути повернутий до інваріативної складової освітнього процесу та викладатися на всіх освітніх рівнях.

Ключові слова: Україна, українознавство, національно-патріотичне виховання.

Постановка проблеми. У законодавстві про освіту України визначено, що освітній процес поєднує у собі три складові: навчальну, наукову та виховну. Українознавство є навчальною, науковою та виховною галуззю знань про Україну та українців, їх розвиток у часі та просторі. Завдяки українознавству як навчальній складовій освітнього процесу молодь України та діаспори отримує нові знання, вчиться їх осмислювати, формує в собі почуття національної свідомості, честі, гідності та патріотизму. В умовах війни Росії проти України та світового українства українознавство є інтегративною науковою галуззю знань, що виховує свідомих громадян – патріотів Української держави.

Упровадження національно-патріотичного виховання в освітній процес передбачає ряд ефективних методів і форм освітньо-виховної роботи на уроках, лекціях, конкурсах та інших заходах з українознавства. Запорукою успішності має стати актуалізація змісту навчальних програм з українознавства [10; 13; 14; 15; 17; 18; 30; 31; 36] з можливістю

інтегрування їх у наукові розробки, що стосуються проблем протидії російській агресії супроти українців та світового українства, захисту національної безпеки, протиставлення «українознавства» «россиеведению» й насадження російської ідеології, зокрема в державній, ідеологічній, геополітичній, геостратегічній, освітній, культурній та інших сферах, особливо на тимчасово окупованих Росією територіях України. Для цього необхідним є введення цього курсу як інваріативної складової освітнього процесу. «Українознавство» зараз є серед курсів за вибором, тобто у варіативній складовій освітнього процесу. Проте навчальні програми потребують доопрацювання й перезатвердження у Міністерстві освіти і науки України (далі – МОН України).

Щоб учні, студенти, вчителі та викладачі могли зробити свій вибір на користь українознавства, всіх учасників навчально-виховного процесу треба забезпечити навчальними та дидактичними матеріалами з українознавства. Освітні технології з українознавства

передбачають, що на навчально-виховних заходах з українознавства учні отримуватимуть знання про Україну та українців з використанням різних, у тому числі інтегративних, методів та підходів до навчання. Завдяки використанню та вивченню місцевого краєзнавчого матеріалу вихованці мають змогу осмислити історичні події на прикладах історії рідного краю, життя і подвигів земляків, відвідуючи туристичні краєзнавчі екскурсії, інтерактивні екскурсії в музеях, покладаючи квіти до меморіальних дошок чи пам'ятників героям, беручи участь у святкових музичних або танцювальних благодійних концертах, мистецьких, літературних конкурсах та інших патріотичних заходах. Національно-патріотичне виховання в умовах сучасної російсько-української війни є актуальною темою.

Аналіз джерел, останніх досліджень та публікацій. Нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання в Україні проаналізовано у працях Т. Бевз [1]. Роль українознавства як навчальної та наукової галузі знань в освітньому процесі під час війни Росії проти України проаналізував Я. Калакура [7]. Роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру» простежили Ю. Фігурний та О. Шакурова [33]. Правову базу та науковий доробок з проблеми впровадження національно-патріотичного виховання в Україні та українській діаспорі (80-ті рр. ХХ ст. – 20-ті рр. ХХІ ст.) розглянуто у роботах автора [23]. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді досліджувала О. Газізова [5]. Тенденції

українознавчих досліджень міжнародних конкурсів з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проаналізували О. Газізова, Л. Сорочук, А. Кононенко, С. Бойко, С. Іванець [4]. Процес формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни відстежила С.Бойко [2]. Методичні матеріали (збірник конспектів уроків) за результатами Міжнародного конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавчі пріоритети навчально-виховного процесу» підготували О. Газізова, А. Кононенко, С. Бойко, Л. Науменко [21].

Розробкою навчальних програм з курсу «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України займалися авторські творчі колективи вчених НДІУ, серед них П. Кононенко, А. Пономаренко, Л. Токар, А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова, Л. Касян, О. Семенюченко, Т. Присяжна, А. Козлов, С. Ковпик та ін. [10; 13; 14; 15; 17; 18; 30; 31; 36]. За цими програмами та методичними розробками і рекомендаціями працювали і досі продовжують викладати українознавство педагоги всієї України та діаспори.

Мета дослідження полягає в актуалізації ролі українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання у науковий та освітній гуманітарний простір України та діаспори. **Завдання** дослідження: стисло охарактеризувати історіографію вивчення проблеми й джерельну базу; проаналізувати нормативно-правову базу й концептуально-заasadничі положення урядових документів, що обґрунтовують упровадження національно-патріотичного виховання в освітній процес; осмислити навчальні,

науково-методичні та виховні матеріали з українознавства, розроблені вченими НДІУ, які актуалізували цю проблему в гуманітарному просторі Української держави; показати роль конкурсів та інших виховних заходів з українознавства у посиленні національно-патріотичного виховання; обґрунтувати роль українознавства у національно-патріотичному вихованні сучасної учнівської молоді; розробити пропозиції для органів державної влади з упровадження національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах повномасштабної російсько-української війни.¹

Виклад основного матеріалу. Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання – це визначений комплекс заходів, що виконуються авторським колективом НДІ українознавства протягом 2023–2024 рр. На виконання II «Етапу розробки пропозицій для органів державної влади» буде обґрунтовано роль українознавства у національно-патріотичному вихованні сучасної української молоді в умовах повномасштабної російсько-української війни. Напрацьовані пропозиції спрямовані на практичне інтегрування українознавчого контенту, що включає взаємозближення і взаємодію окремих навчальних дисциплін між собою та актуалізацію формування україноцентричної національної ідеології в науковому та освітньому гуманітарному просторі. Впровадження українознавчого національно-патріотичного навчально-виховного контенту передбачає зміни у методичних підходах до випрацювання

концептуальних засад та компетентностей, необхідних для успішної реалізації наукових проектів, та врахування їх результатів у навчально-виховному процесі, а також подальшу науково-консультаційну підтримку навчально-виховних програм і практик з українознавства для всіх ланок освітнього процесу в Україні та діаспорі в умовах воєнного часу та після його скасування.

Передусім ці зміни мають торкнутися впровадження отриманих результатів наукових досліджень з українознавства в освітній процес. Це можливо у тому випадку, коли освітяни та науковці матимуть державну і меценатську підтримку для створення нового освітнього компоненту (продукту) на основі наукових розробок, враховуючи умови воєнного стану в Україні, спричинені збройною агресією Російської Федерації супроти українського народу. Адже відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 54, п. 1) учасники освітнього процесу, зокрема педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, серед іншого також мають право на «розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання...» [6, ст. 54, п. 1]. Згідно зі статтею 75, п. 4 цього Закону наукове та методичне забезпечення освіти мають право здійснювати також академічні та галузеві науково-дослідні інститути, зокрема, «організовувати видання навчальної та методичної літератури, здійснювати методичний супровід їх впровадження в освітній процес» [6, ст. 75, п. 4].

¹ Дослідження здійснено в межах держбюджетної прикладної науково-дослідної роботи «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (державний реєстраційний номер 0123U100536, дата реєстрації 25.01.2023).

Відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр. (далі – Стратегія) в системі освіти і науки України в умовах воєнної агресії Російської Федерації в Україні національно-патріотичне виховання є «одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доурчені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей» [29]. План дій щодо реалізації Стратегії було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 [28].

Реалізація Стратегії має забезпечуватися «спільними зусиллями органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти і наукових установ, організацій громадянського суспільства із залученням коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також з інших не заборонених законодавством джерел» [29].

Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (далі – цільова програма) було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 [27]. Серед пріоритетних завдань цільової програми було визначено: «формування української громадянської ідентичності – здійснення заходів, спрямованих на впровадження та утвердження суспільно-державних

(національних) цінностей, розвиток громадянської ідентичності населення України; військово-патріотичне виховання – здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання – здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання» [27].

Щодо пріоритетних завдань, визначених цією цільовою програмою, зокрема, що стосуються формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання, то в їх розробці мають право брати участь наукові установи, які мають розробляти рекомендації щодо роботи центрів національно-патріотичного спрямування та інших організацій, що реалізують проекти (заходи) з національно-патріотичного виховання; включати проблематику національно-патріотичного виховання до дослідницьких програм та планів наукових установ і закладів освіти [27].

Одним із важливих завдань програми є «підтримка та інформування населення України про діяльність українських молодіжних громадських об'єднань, що заборонялися і переслідувалися окупаційним та радянським режимами, у тому числі українського пластового руху (Пласт) та скаутського руху, Спілки української молоді, що збереглися в закордонних українців та відновили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності» [27].

Понад 30 років над розробкою, реалізацією та впровадженням ефективного плану дій та заходів національно-патріотичного виховання в науковий та освітній процес працює колектив Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. Українознавство як освітня та наукова дисципліна було започатковано в Інституті українознавства при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка на початку 90-х років ХХ ст., а точніше – як самостійний науково-дослідний підрозділ з 24.01.1992 р. З того часу наукове українознавство стало інтегративною галуззю знань, науковий підхід якої полягає у вивченні України і світового українства як органічної складової світової цивілізації та культури в усіх часопросторових вимірах і сенсах на шляху утвердження української національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання і становлення громадянина й визначає пріоритетні напрямки реформування освітньої політики Української держави.

Нині творчий колектив Науково-дослідного інституту українознавства, що після чергової реорганізації знову підпорядковується Київському національному університету імені Тараса Шевченка (далі – НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка), реалізує основні пункти Стратегії. Зокрема, це: підвищення серед громадян України та представників світового українства рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, визначних українських учених, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтв, а також духовних провідників українського народу;

збільшення частки україномовного інформаційного та культурного продукту; виховання громадян, зокрема дітей і молоді, які пишуться своїм українським походженням, громадянством; забезпечення проведення конкурсів з визначення проектів національно-патріотичного виховання, розроблених організаціями громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка з Державного бюджету України та місцевих бюджетів; збільшення кількості проведених зустрічей дітей і молоді з борцями за незалежність України у ХХ столітті, ветеранами та учасниками антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях; збільшення кількості громадян, зокрема дітей та молоді, залучених до проектів та заходів з національно-патріотичного виховання місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів, які відповідають ціннісним орієнтирам та індикаторам ефективності Стратегії [29].

Крім цього, колектив НДІ українознавства має чималий досвід у створенні науково-методичної та навчально-методичної бази для інтегративного навчального курсу «Українознавство», зокрема підручників та наукових, науково-методичних і навчально-методичних посібників для вчителів [12; 16], та іншої методичної літератури з українознавства для України та української діаспори. Науковцями було оприлюднено методичні видання, за якими викладається курс «Українознавство», зокрема, це: програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець» [13] та методичні рекомендації щодо викладання цього курсу [10]; програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавство»

для 1–4 та 5–11 класів [15; 17; 18; 30] та методичні рекомендації щодо викладання цих курсів [8; 26]; навчальна програма з курсу українознавства «Я і Україна» для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя [36]; методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідних учнівських робіт з українознавства [35]; навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти [31]; науково-методичні посібники для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя [32; 34; 11]; практикуми [9] та методичні матеріали для проведення конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та конспекти уроків з українознавства [21] тощо. Звісно, що деякі навчально-методичні матеріали з українознавства потребують актуалізації й доопрацювання та у подальшому Perezatverdzhennya i perevidannya.

Згідно з рекомендаціями МОН України та Постановою Кабінету Міністрів України у Новій українській школі на основі Державного стандарту базової початкової та середньої освіти розробляються шкільні типові освітні програми державного рівня, модельні навчальні програми розробляються авторськими колективами і затверджуються державою, а навчальні програми можуть розроблятися навіть окремими вчителями [24; 25]. І це є чудовою можливістю для вчителів та викладачів, які зможуть, використовуючи програми та іншу методичну літературу з українознавства, впроваджувати на своїх заняттях національно-патріотичне виховання.

У Концепції національно-патріотичного виховання (далі – Концепція) у системі освіти України до 2025 року (затвердженій наказом Міністерства

освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06 червня 2022 року № 527) зазначено, що «у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [19]. Серед основних заходів щодо реалізації Концепції в системі освіти України до 2025 року виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [19].

Оскільки Україна та українці прагнуть інтеграції до світового та європейського освітнього простору, то в системі вітчизняної освіти і науки також варто запровадити певні зміни, щоб врахувати історичні, етнічні та регіональні особливості України, в яких формувалась українська ідентичність, та обставини воєнного часу.

Основним завданням українознавства як окремої навчальної дисципліни та загального освітнього напрямку є «формування в учнів наукової картини про український світ, українську людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо» [3, с. 177].

Щоб подолати існуючий розрив між науковими дослідженнями та освітнім

середовищем, треба зробити максимально доступними та цікавими для усіх учасників навчального процесу знання про українців та Україну. Адже «формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді – одне із пріоритетних завдань державної освітньої політики, метою якої є виховання національно свідомих громадян, здатних забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі» [3, с. 177].

Українознавство як окрема галузь знань і напрямний вектор сучасного освітнього дискурсу в рамках реалізації Концепції Нової української школи «сприяє формуванню соціально активної молоді з чітко визначеною громадянською позицією, яка здатна інтегрувати різні галузі знань і набувати нові життєво необхідні компетентності. Важливим чинником реалізації компетентнісного підходу є залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень» [5, с. 179].

Залучення учнівської молоді України та зарубіжжя до дослідницької діяльності сприяє не лише розвиткові аналітичних умінь та навичок, але й гартуванню національно свідомої особистості, що є важливою складовою національно-патріотичного виховання в умовах російсько-української війни, та її впливу на сьогоднішнє і майбуттє. Такі компетентності формуються під час участі в наукових конкурсах; у підготовці учнями науково-дослідних робіт під керівництвом вчителів; у підготовці студентами науково-дослідницьких робіт під керівництвом викладачів ЗВО; у підготовці авторських розробок та відкритих уроків і виховних заходів з українознавства і т. п. [4].

З цієї метою НДІ українознавства

започаткував проведення міжнародних конкурсів з українознавства для учнів 8–11 класів, головною метою яких є популяризація українознавства та посилення національно-патріотичного виховання в гуманітарній сфері Української держави. Приміром, наукові роботи учнів, які брали участь у Міжнародному конкурсі з українознавства (2022–2023), дуже багатоаспектні, а тематика досліджень розширилася «дослідженнями героїзму українських воїнів-захисників, наших сучасних героїв, які боронять Україну від російських окупантів, адже їхні подвиги стали прикладом мужності та патріотизму. Враховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні, важкі обставини, пов'язані з російською агресією, ще більшої актуальності набуває організація збирання та поширення фактів про героїчні вчинки українських військовослужбовців, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України. Особливе місце посіли роботи, в яких висвітлюється, починаючи з 2014 р., тема вшанування пам'яті загиблих героїв як у минулому, так і в період російсько-української війни. Окремою сферою досліджень в учнівських роботах є висвітлення значення волонтерського руху і всілякої допомоги тимчасово переміщеним особам. Відомо, що вивчення місцевої історії, духовної спадщини, пов'язаної з людьми, які були учасниками АТО, бойових дій у російсько-українській війні виховує почуття громадянського обов'язку та формує бажання ставати на захист рідної землі в разі загрози її суверенітету. Цікавими є дослідження діяльності різних культурно-освітніх, громадських організацій задля перемоги в культурному й медіа-інформаційному просторі та їх ролі у

забезпеченні культурних потреб людей. Вагоме місце займають дослідницькі роботи, присвячені аналізу творчості відомих письменників, культурних діячів, меценатів, представників української еліти, історичних постатей, адже відомо, що на прикладі їхньої діяльності у молодого покоління формується українська ідентичність» [4, с. 180].

Такі конкурси з українознавства дають можливість підростаючому поколінню України та діаспори проводити власні наукові дослідження, отримувати нові знання, вчитися їх оформлювати за всіма вимогами до науково-дослідних робіт, що розробляються в НДІ українознавства і затверджуються МОН України, та вміти аналітично осмислювати події сьогодення й минулого, що стосуються збереження української ідентичності українців в Україні та діаспорі [4, с. 177].

Щоб покращити доступність нових знань з українознавства для освітнього середовища України та діаспори, варто актуалізувати їх подання й засвоєння і на державному рівні забезпечити роботу всіх ланок навчально-виховного процесу. По-перше, готувати вчителів з українознавства для молодшої, середньої та вищої школи. По-друге, забезпечити підготовку викладачів з українознавства для здобувачів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої та вищої освіти в Україні. Потретьє, готувати аспірантів з навчальної галузі «Українознавство» з історії та філософії, бо на сьогодні в Україні вже не готують фахівців з цієї спеціальності, а отже, держава втрачає перспективу підготовки фахівців (науковців), які будуть розвивати українознавство як наукову галузь інтегративних знань про Україну та українців.

Окрім розроблення традиційних підручників, посібників, робочих зошитів для всіх рівнів українознавчої освіти, необхідно залучити також цифрові мультимедійні технології та розвивати напрямок створення аудіо та відео або інформаційних матеріалів – уроків або лекцій з українознавства для учнів і студентів, курсів підвищення кваліфікації для вчителів з українознавства на основі національно-патріотичного виховання. Потрібно розробити також дидактичні матеріали для практичних занять і зробити їх максимально адаптованими для потреб учасників навчального процесу, врахувавши вікові, особистісні, етнічні та регіональні особливості підростаючого покоління та можливості вчителів з українознавства, а також офлайн та онлайн методики викладання, адже в умовах постійної загрози обстрілів та відсутності електрики, перебування в укриттях чи за кордоном забезпечення доступу учнів до навчального процесу значно знижується.

У межах реформ команда МОН України вже напрацювала низку пропозицій для оновлення та поліпшення типової освітньої програми для 5–9 класів НУШ, серед яких, зокрема, пропонується інтеграція предметів, що передбачає «уніфікувати назви інтегрованих курсів та визначити години на міжгалузеві курси. Інтеграція допомагає дітям бачити зв'язки й мислити ширше». Також пропонується збільшити кількість годин на громадянську та історичну освіту, щоб посилити складову виховання громадянської позиції, що у свою чергу формує стійкість української нації в умовах воєнного часу та інших глобальних викликів [20].

Враховуючи вимоги часу й умови,

що змінилися з початком рашистської агресії і геноцидної політики рф супроти України, та намагання української влади здійснити продуктивні реформи в системі вітчизняної української освіти і науки, українознавство має бути інтегративною гуманітарною галуззю наукових знань, покладеною в основу інваріативної складової освітнього процесу, що сприятиме національно-патріотичному вихованню української молоді.

У цьому зв'язку варто запропонувати органам державної влади України при розробці стандартів освіти врахувати наукові та навчально-методичні розробки з українознавства, зокрема:

1. Випрацювати ефективний механізм формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання. Для впровадження та реалізації цього завдання необхідно ввести українознавство до переліку обов'язкових освітніх галузей, затверджених Кабінетом Міністрів України для всіх ланок освіти.

2. На рівні МОН України запровадити єдиний методичний та термінологічний підхід до реалізації впровадження національно-патріотичного виховання на основі нормативно-правової бази, зокрема, доручити науковцям НДІ українознавства уніфікувати термінологічний апарат, актуалізувати (оновити) й затвердити наявні програми з українознавства, оновити навчально-виховні та дидактичні матеріали з українознавства та методичку викладання курсу «Українознавство».

3. Українознавчий контент завдяки своєму інтегративному характеру може бути введений до всіх освітніх рівнів (початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна

середня освіта; професійно-технічна освіта; неповна вища освіта; базова вища освіта; повна вища освіта). Інтегративне навчання допомагає виробленню цілісного уявлення про світ та пошуку місця у ньому, міцної життєвої позиції та становленню особистості громадянина України.

4. Повернути українознавство до інваріативної складової навчального процесу, а також зберегти як варіативну складову для впровадження національно-патріотичного виховання.

5. Використовувати напрацювання НДІ українознавства для наповнення українознавчого контенту новими знаннями про Україну та українців діаспори, новим емпіричним та теоретичним досвідом, який українці отримали, протистоячи російській агресії і ведучи з Російською Федерацією кровопролитну боротьбу.

Висновки. Отже, національно-патріотичне виховання в Україні та українській діаспорі є надзвичайно важливою складовою освітнього процесу в умовах російсько-української війни. Українознавство як освітня, наукова й виховна галузь гуманітарних знань про Україну та світове українство у тягlostі безперервного часопросторового розвитку здатне забезпечити впровадження національно-патріотичного виховання. Вважаємо, що предмет «Українознавство» має бути повернутий до інваріативної складової освітнього процесу та викладатися на всіх рівнях освіти. Наголошено, що впровадження педагогічного досвіду з національно-патріотичного виховання здійснюється за навчальними програмами з українознавства, розробленими авторськими колективами НДІУ, що потребують доопрацювання

та Perezatverdzhennya MON Ukraini. Zauvazheno, sho aktualizatsiya vprovadzhennya ukraїnoznavchikh urokiv ta inshikh vikhovnih zakhodiv z elementami ukraїnoznavstva v osvіtniy protses vidbuvaetsya cherez obmin pedagogichnim dosvidom pid chasu chasti u vseukraїn'skikh abo mizhnarodnih konkursakh z ukraїnoznavstva. Pokazano, sho same na takikh zakhodakh uchastniki osvіtn'ogo protsesu obminyuyutsya dumkami z uprovadzhennya novikh metodik vikladannya ukraїnoznavstva. Osnovnim zavdanniam prikkladnogo ukraїnoznavstva є prodovzhuvati rozroblyati naukovі projekti, navchальni ta metodichni materіali, a takozh teoretichno obgruntovuvali їх uprovadzhennya v osvіtniy protses v Ukraini ta diaspori. Oхарактеризовано роль ukraїnoznavstva u natsionalno-patriotichnomu vikhovanni suchasnoї uchniv's'koї molodi. Rozrobleno propozitsii dlia organiv derzhavnoi vladi z uprovadzhennya natsionalno-patriotichnogo vikhovannya v osvіtniy ta humanitarniy prostir Ukraini v umovakh povnomashtabnoї rosiys'ko-ukraїn's'koї viyni.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз, Т. Національно-патріотичне виховання в Україні: нормативно-правові застави. *Українознавство*. 2023. № 4 (89). С. 24–40. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/293204> (дата звернення: 02.07.2024).
2. Бойко, С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. С. 17–21. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/448> (дата звернення: 02.07.2024).
3. Газізова, О. XIV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2021. № 2 (79). С. 177–199. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/236396> (дата звернення: 02.07.2024).
4. Газізова, О., Сорочук, Л., Кононенко, А., Бойко, С., Іванець, С. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2 (87). С. 174–221. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/282898> (дата звернення: 02.07.2024).
5. Газізова, О. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді. *Українознавство*. 2020. № 4 (77). С. 170–182. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/218698> (дата звернення: 02.07.2024).
6. Закон України про освіту. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Калакура, Я. Українознавство у викликах війни московії проти України. *Українознавство*. 2023. № 1 (86). С. 15–26. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/275027> (дата звернення: 02.07.2024).
8. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів*. Київ, 2008. 8 с.
9. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Практикум з українознавства*. Київ, 2008. 80 с.
10. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Рекомендації щодо роботи з програмою виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 6 с.
11. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Українознавство у навчально-виховному процесі. Основи методики викладання*. Науково-методичний посібник. Київ, 2008. 56 с.
12. Кононенко, П. П. *Історія українознавства*. Навчальний посібник. Київ, 2011. 512 с.
13. Кононенко, П. П., Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 28 с.
14. Кононенко, П. П., Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 5–12 класи*. Київ, 2008. 56 с.

15. Кононенко, П. П., Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Програма курсу за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 5–11 кл.* Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.07.2014 р. № 14.1/12-Г-1058). Київ, 2014. 32 с.
16. Кононенко, П., Козлов, А., Ковпик, С. *Українознавство в старшій школі: навчально-методичний посібник для вчителів / МОН України; НДІ українознавства.* Київ, 2007. 196 с.
17. Кононенко, П. П., Присяжна, Т. М. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 1–4 класи.* Рекомендовано МОНУ (лист 1/П-3518 від 30.07.08). Київ, 2008. 48 с.
18. Кононенко, П. П., Присяжна, Т. М. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 1–4 кл.* Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист № 14.1/12-Г-686 від 27.12.2013). Київ, 2013. 47 с.
19. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. *Верховна Рада України* (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 06.06.2022. № 527). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 02.07.2024)
20. Лісовий, Оксен. Що зміниться в Типовій освітній програмі для 5–9 класів НУШ. *Освіта.UA*: блог. 06.06.2024. URL: <https://osvita.ua/blogs/92274/> (дата звернення: 02.07.2024).
21. *Методичні матеріали Міжнародного конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавчі пріоритети навчально-виховного процесу»*: збірник конспектів уроків (упоряд. Газізова, О. О., Кононенко, А. М., Бойко, С. М., Науменко, Л. Г.). Київ, 2021. 342 с. URL: https://ndiu.org.ua/images/osv_resurs/Metodychni_materialy.pdf (дата звернення: 02.07.2024).
22. Національно-патріотичне виховання. *Міністерство освіти і науки України*: сайт. URL: <https://mon.gov.ua/osvita/2/pozashkilna-osvita/vikhovna-robota-ta-zakhist-prav-ditini/natsionalno-patriotichne-vikhovannya> (дата звернення: 02.07.2024)
23. Отрошко, Л. Національно-патріотичне виховання в Україні та українській діаспорі. *Українознавство.* 2024. № 2. С. 242–260. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/308592>
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 02.07.2024).
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 02.07.2024).
26. Присяжна, Т. М. *Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 1–4 класах загальноосвітніх навчальних закладів.* Київ, 2008. 56 с.
27. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. *Урядовий портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11> (дата звернення: 02.07.2024).
28. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
29. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» № 286/2019 від 18.05.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15> (дата звернення: 18.06.2024).

30. *Українознавство. 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України* (авт.-укл.: А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова). Київ, 2020. 79 с.

31. *Українознавство: навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти* (укл. П. П. Кононенко, А. Ю. Пономаренко, Л. К. Токар). Київ, 2005. 36 с.

32. *Українська література в системі українознавства: посібник* (укл. Денисюк С. П., Кононенко П. П.). Київ, 2004. 300 с.

33. Фігурний, Ю., Шакурова, О. Функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни: роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. № 13/55. С. 314–334. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283191> (дата звернення: 02.07.2024).

34. Ціпко, А. (у співавторстві). *Пізнаємо Україну. Узнаем Украину. Discover Ukraine: посібник для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя*. Київ, 2007. 172 с.

35. Чирков, О. А. *Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства*. Київ, 2009. 25 с.

36. Я і Україна. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 28.02.2019 № 1/11–2082)). *Українознавство*. 2019. № 1 (70). С. 110–133. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/163310> (дата звернення: 02.07.2024).

REFERENCES

1. Bevz, T. (2023). National-Patriotic Education in Ukraine: Normative and Legal Principles. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian

Studies), № 4 (89). 24–40. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/293204> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

2. Boiko, S. (2022). The Formation of the National Identity of Ukrainian youth in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Ukrainoznavchiy almanakh* (Almanac of Ukrainian Studies). Issue 30, pp. 17–21. [online] Available at: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/448> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

3. Hazizova, O. (2021). XIV International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8–11 of Secondary Schools. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), № 2(79), pp. 177–199. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/236396> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

4. Hazizova, O. Sorochuk, L., Kononenko, A., Boiko, S., Ivanets, S. (2023). Trends in Ukrainian Studies of the XVI International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8–11 of Secondary Schools. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), № 2(87), pp. 174–221. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/282898> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

5. Hazizova, O. (2020). Ukrainian Studies Priorities for the Formation of the National and Cultural Identity of Schoolchildren. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), № 4 (77), pp. 170–182. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/218698> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

6. *The Law of Ukraine “Law on Education”*. Official Webportal of the Parliament of Ukraine (2019). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#Text> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

7. Kalakura, Ya. (2023). Ukrainian Studies in the Challenges of Moscow's (Moskoviia) War against Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), №1 (86), pp. 15–26. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/275027> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

8. Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *Methodological Recommendations for Teaching*

- the Course «Ukrainian Studies» in Grades 5-12 of Secondary Schools.* Kyiv, RIUS, 8 p. [in Ukr.]
9. Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *Workshop on Ukrainian Studies.* Kyiv, RIUS, 80 p. [in Ukr.]
10. Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *Recommendations for Working with the “Ukrainotvorets” Preschool Education Program.* Kyiv, RIUS, 6 p. [in Ukr.]
11. Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *Ukrainian Studies in the Educational Process. Basics of Teaching Methods.* Scientific and Methodological Manual. Kyiv, RIUS, 56 p. [in Ukr.]
12. Kononenko, P. (2011). *History of Ukrainian Studies.* Study Guide. Kyiv, 512 p. [in Ukr.]
13. Kononenko, P., Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *“Ukrainotvorets” Preschool Education Program.* Kyiv, 28 p. [in Ukr.]
14. Kononenko, P., Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2008). *Ukrainian Studies Program for Secondary Schools for Grades 5-12.* Kyiv, 56 p. [in Ukr.]
15. Kononenko, P., Kasian, L., Semeniuchenko, O. (2014). *Ukrainian Studies. Course Program for Secondary Schools by Choice for Grades 5–11.* Approved for Use in Secondary Schools (letter from the Institute of Innovative Technologies and Educational Content of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated July 3, 2014 No. 14.1/12-Г-1058). Kyiv, 32 p. [in Ukr.]
16. Kononenko, P., Kozlov, A., Kovpik, S. (2007). *Ukrainian Studies in High School: Educational and Methodological Guide for Teachers.* Ministry of Education and Science of Ukraine; Research Institute of Ukrainian Studies. Kyiv: Accent, 196 p. [in Ukr.]
17. Kononenko, P., Prysiazhna, T. (2008). *Program for Secondary Schools. Ukrainian Studies 1-4th Grade.* Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine (letter 1/II-3518 dated 30.07.08). Kyiv, 48 p. [in Ukr.]
18. Kononenko, P., Prysiazhna, T. (2013). *Program for Secondary Schools. Ukrainian Studies 1-4 Grades.* Approved for Use in Secondary Educational Institutions (letter No. 14.1/12-Г-686 dated 12.27.2013). Kyiv: RIUS, 47 p. [in Ukr.]
19. *The Concept of National-Patriotic Education in the Education System of Ukraine (2022).* Verkhovna Rada of Ukraine (Approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of June 6, 2022. No. 527). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]
20. Lisovyi, O. (2024). What will Change in the Standard Educational Program for Grades 5–9 of the New Ukrainian School. [online]. *Osvita.UA, Blog.* (06 June). Available at: <https://osvita.ua/blogs/92274/> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]
21. Hazizova, O., Kononenko, A., Boiko, S., Naumenko, L., comp. (2021). *Methodological Materials of the International Competition for Teachers of Secondary Educational Institutions “Ukrainian Studies Priorities of the Educational Process”:* a Collection of Lesson Notes. (2021). Kyiv: RIUS, 342 p. [online] Available at: https://ndiu.org.ua/images/osv_resurs/Metodychni_materialy.pdf [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]
22. *National and Patriotic Education. Ministry of Education and Science of Ukraine.* [online] Available at: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/vikhovna-robotata-zakhist-prav-ditini/natsionalno-patriotichne-vikhovannya> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]
23. Otroshko, L. (2024). National and Patriotic Education in Ukrainian Diaspora. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian studies)*, № 2. pp. 242–260. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/308592> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]
24. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Some Issues of State Standards of Secondary Education” as of September 30, 2020 No. 898.* (2020). [online] Available at: <https://www.kmu.gov>

ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898 [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

25. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Standard of Primary Education" as of February 21, 2018 No. 87.* (2018). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

26. Prysiazna, T. (2008). *Methodological Recommendations for Teaching the Course "Ukrainian studies" in Grades 1-4 of Secondary Schools.* Kyiv, 56 p. [in Ukr.]

27. On the Approval of the State Targeted Social Program of National and Patriotic Education for the Period until 2025 and Amendments to some Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). [online] *Government Portal.* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

28. On the Approval of the Action Plan for the Implementation of the National Patriotic Education Strategy for 2020-2025. (2020). [online] *Verkhovna Rada of Ukraine.* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

29. *Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of National Patriotic Education" No. 286/2019 as of May 18, 2019.* (2019). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

30. Tsipko, A., Boiko, T., Boiko, S., Hazizova, O. (2020). *Ukrainian Studies, Grades 5-11: Curriculum by Choice from the Course "Ukrainian studies" for Secondary Education*

Institutions of Ukraine. Kyiv, 79 p. [in Ukr.]

31. Kononenko, P., Ponomarenko, A., Tokar, L., comp. (2005). *Ukrainian Studies: Training Program for Improving the Qualifications of Education Workers.* Kyiv, 36 s. [in Ukr.]

32. Denysiuk, S., Kononenko, P., comp. (2004). *Ukrainian Literature in the System of Ukrainian Studies: a Guide.* Kyiv: RIUS, 300 p. [in Ukr.]

33. Fihurnyi, Yu., Shakurova, O. (2023). The Functioning of Ukrainian Science and Education in the Conditions of the Russian-Ukrainian War: the Role of Ukrainian Studies in the Introduction of National-Patriotic Education of Youth into the Educational Space and in Opposing the "Russian Peace". *Problems of Humanitarian Sciences: Scientific Works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. History Series. № 13/55.* pp. 314–334. [online] Available at: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283191> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

34. Tsipko, A., Piskun, V., Shcherbatiuk, O., Voropaieva, T., Serhiichuk, V. (2007) *Piznaiemo Ukrainu. Uznaem Ukrainu. Discover Ukraine: a Guide for Teachers and Students of Ukrainian Sunday Schools Abroad.* Kyiv, 172 p. [in Ukr.]

35. Chyrkov, O. (2009) *Methodological Recommendations for the Implementation and Defense of Research Work at the International Competition for Schoolchildren in Ukrainian Studies.* Kyiv, 25 p. [in Ukr.]

36. "I and Ukraine". Curriculum for the Ukrainian Studies Course for Saturday and Sunday Ukrainian Schools in Ukraine Abroad (2019). *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies), № 1,* pp. 110–133. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/163310> [Accessed 02 July 2024]. [in Ukr.]

Summary

UKRAINIAN STUDIES IN IMPLEMENTATION
OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION
IN THE CONDITIONS OF
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WARS

Liubov OTROSHKO

orcid.org/0000-0002-1204-7493

junior research fellow of RIUS

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The relevance of the research. Ukrainian studies can provide a theoretical and methodological basis for the introduction of national-patriotic education in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war as an educational, scientific and educational branch of humanitarian knowledge about Ukraine and world Ukrainians.

The **purpose** of the article is to actualizing the role of Ukrainian studies in the implementation of national-patriotic education in the scientific and educational humanitarian space of Ukraine and the diaspora.

Conclusions. It was established that the subject «Ukrainian Studies» should be returned to an invariant component of the educational process and taught at all levels of education. It was emphasized that the implementation of the pedagogical experience of national-patriotic education is carried out according to educational programs in Ukrainian studies, which were developed by the author's teams of the Scientific Research Institute of Ukraine, which need to be revised and re-approved by the Ministry of Education and Culture of Ukraine. It was noted that the modernization of the introduction of Ukrainian studies lessons and other educational activities with elements of Ukrainian studies into the educational process takes place through the exchange of pedagogical experience during all-Ukrainian or international competitions in Ukrainian studies. It is noted that educational and theoretical and methodological materials on Ukrainian studies are developed taking into account the results of fundamental and applied research works. Proposals have been developed for state authorities regarding the introduction of national-patriotic education in the educational and humanitarian space of Ukraine and the diaspora in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: Ukraine, Ukrainian studies, national-patriotic education.